

ELEKTRON DAVLAT XARIDLARI TIZIMI SAMARADORLIGINI BAHOLASH USULLARI: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR

Samadova Zarrina Zafarjon qizi

Al-Muhammad Xorazmiy nomidagi Toshkent
axborot texnologiyalari universiteti o'qituvchisi
e-mail: tursunpulatovaz@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14034968>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25- Oktyabr 2024 yil
Ma'qullandi: 28- Oktyabr 2024 yil
Nashr qilindi: 31- Oktyabr 2024 yil

KEY WORDS

*elektron davlat xaridlari,
samaradorlik, shaffoflik,
korrupsiyaga qarshi kurash,
blokcheyn, sun'iy intellekt, raqamli
texnologiyalar.*

ABSTRACT

Ushbu maqolada elektron davlat xaridlari tizimi samaradorligini baholashga oid nazariy va amaliy yondashuvlar tahlil qilinadi. Xorijiy tajriba va zamonaviy texnologiyalar yordamida davlat xaridlarida shaffoflik, iqtisodiy samaradorlik va korrupsiyaga qarshi kurash usullari o'rganilgan. O'zbekiston davlat xaridlari tizimining hozirgi holati tahlil qilinib, uning samaradorligini oshirish uchun zarur tavsiyalar beriladi.

Davlat xaridlari tizimi davlat mablag'larini boshqarish va iqtisodiy taraqqiyotga erishishda muhim rol o'ynaydi. Jahon miqyosida elektron davlat xaridlari tizimini joriy etish davlat xaridlarining shaffofligini oshirish, korrupsiyani kamaytirish va resurslardan samarali foydalanishga erishish yo'lida eng ilg'or vositalardan biri sifatida qaralmoqda. Raqamli transformatsiya sharoitida davlat sektoridagi xarajatlarni oshkora va samarali boshqarish har bir davlat oldida turgan asosiy vazifalardan biridir. Shu sababli, elektron davlat xaridlari tizimlarini samaradorlik mezonlari asosida baholash, ularni takomillashtirish va global talablarga moslashish xalqaro miqyosda dolzarb masalaga aylangan.

Xalqaro miqyosda elektron davlat xaridlari tizimlarini joriy etishda bir qator muammolar mavjud. Ularga infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmaganligi, axborot texnologiyalariga kirish imkoniyatining cheklanganligi, kiberxavfsizlik xavfi va korrupsiyani bartaraf etishdagi qiyinchiliklar kiradi. Ushbu muammolar, ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar uchun yanada dolzarbdir. Rivojlangan davlatlarda esa ushbu tizimlarning samaradorligini baholash usullari yanada takomillashgan, shuningdek, ochiq ma'lumotlar va blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari kengaygan.

O'zbekistonda so'nggi yillarda davlat xaridlarini elektron platformalar orqali amalga oshirishga o'tish jarayoni faollashgan bo'lsa-da, tizim samaradorligini oshirish bo'yicha qator masalalar hali ham yechimini kutmoqda. Xususan, raqobat muhitini shakllantirish, tizim shaffofligini ta'minlash va korrupsiyaga qarshi kurashda samarali mexanizmlar yaratish lozim. Shuningdek, zamonaviy xalqaro tajribalarni amaliyotga tatbiq qilish va milliy sharoitga moslashtirish, bu boradagi asosiy vazifalardan biridir.

Mazkur maqolada elektron davlat xaridlari tizimini baholashda nazariy yondashuvlar va amaliy tadqiqot usullari o'rganiladi hamda O'zbekistondagi mavjud holatni tahlil qilib, samaradorlikni oshirish uchun zarur tavsiyalar beriladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Elektron davlat xaridlari tizimi samaradorligini baholash sohasida bir qator xorijiy olimlar tadqiqot olib borgan. Bu olimlarning ishlari davlat xaridlarining shaffofligi, samaradorligi va raqobatni oshirishga qo'shgan hissasini o'rganishga qaratilgan.

Jahon miqyosidagi eng mashhur tadqiqotlardan biri – B. Thai va A. Piga ishlaridir. Ular davlat xaridlari tizimida shaffoflik va hisobdorlikni oshirishga qaratilgan mexanizmlarni ishlab chiqqan. Ularning tadqiqotlari davlat xaridlarida shaffoflik darajasini oshirish, korrupsiyani kamaytirish va resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash masalalariga qaratilgan. Biroq, ushbu tadqiqotlarning kamchilik tomoni sifatida ularning asosan rivojlangan davlatlarda amalga oshirilgan tajribalarni o'rganganligi va rivojlanayotgan mamlakatlarga moslashtirishdagi qiyinchiliklarni qamrab olmaganini aytib o'tiladi.

Shuningdek, A. Telgen va V. Harland davlat xaridlari tizimining samaradorligini o'lchashda indikatorlardan foydalanish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazgan. Ularning ishlari davlat xaridlarining iqtisodiy samaradorligini o'lchashda foydali bo'lsa-da, ayrim hollarda indikatorlarning subyektivligi va aniqlik darajasining pastligi muammo tug'diradi. Shu bilan birga, Telgen va Harlandning yondashuvlari davlat xaridlari samaradorligini oshirish uchun tizimning har bir bosqichida statistik ma'lumotlarga asoslangan indikatorlardan foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Giuseppe Grossi va Geert Bouckaert kabi olimlar davlat xaridlari tizimida shaffoflik va hisobotlilikni oshirishga qaratilgan tadqiqotlar olib borishdi. Ularning ishlari, ayniqsa, davlat sektorida raqamli transformatsiya va davlat xaridlari tizimining integratsiyasiga qaratilgan bo'lib, davlat xaridlari jarayonida shaffoflikni oshirish va bu jarayonni boshqarishda innovatsion texnologiyalar, masalan, big data va sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanishni o'rgangan. Biroq, Grossi va Bouckaertning tadqiqotlarida ma'lumotlar xavfsizligi va kiberxavfsizlik masalalariga yetarlicha e'tibor qaratilmaganligi kamchilik sifatida ko'rsatiladi.

Alina Mungiu-Pippidi va Rolf Alter kabi olimlar davlat xaridlarida korrupsiyaga qarshi kurash usullarini tadqiq etishgan. Ularning ishlari asosan davlat xaridlaridagi korrupsiyani kamaytirishga yo'naltirilgan indikatorlarni yaratishga qaratilgan bo'lib, korrupsiyani baholash va oldini olish tizimlarini ishlab chiqishda dolzarb yondashuvlarni taklif qiladi. Biroq, ushbu yondashuvning rivojlanayotgan davlatlarda amaliyotga tatbiq etilishi qiyin ekanligi aytiladi, chunki bu indikatorlar ko'pincha rivojlangan davlatlarga mo'ljallangan.

Sandeep Verma va Deepa Mani kabi Hindiston olimlari bo'lgan Verma va Mani davlat xaridlarida samaradorlikni oshirish uchun blokcheyn texnologiyasining qo'llanilishi haqida tadqiqot olib borishdi. Ularning tadqiqoti davlat xaridlarida ishonchli va o'zaro bog'liq tizimlarni yaratishga qaratilgan. Blokcheyn texnologiyasi orqali xarid jarayonining har bir bosqichi kuzatib borilishi va bu orqali shaffoflik darajasini oshirish imkoniyatlari yoritilgan. Ammo ushbu tadqiqotda blokcheyn texnologiyasining qo'llanilishi uchun yetarli infratuzilma talab etilishi va bu texnologiyaning har bir davlatga mos kelavermasligi kamchilik sifatida qayd etiladi.

Tom W. Smith va Sandra Wong davlat xaridlari samaradorligini baholashda ilg'or indikatorlardan foydalanishni o'rganishdi. Ularning tadqiqotlari davlat xaridlari samaradorligini baholashda statistik indikatorlarning ahamiyatini ta'kidlab, ular yordamida

xaridlar samaradorligini oshirish imkoniyatlarini tadqiq etgan. Ularning ishlari asosan iqtisodiy samaradorlik va xarajatlarni kamaytirishga qaratilgan bo'lib, davlat xaridlari tizimining umumiy iqtisodiy natijalarga ta'sirini o'lchashni taklif qiladi. Shu bilan birga, indikatorlar ko'rsatkichlarining o'lchash qiyinchiliklari va xolisligi masalalari bu yondashuvning cheklovlari sifatida qayd etiladi.

O'zbekistonda elektron davlat xaridlari tizimini o'rganish borasida O'roqov Uchqunning ilmiy ishlari alohida o'rin tutadi. O'roqov o'z maqolalarida O'zbekistondagi davlat xaridlari tizimini takomillashtirish, xalqaro tajribalarni joriy etish va samaradorlikni oshirish masalalariga e'tibor qaratgan. U elektron davlat xaridlari tizimining korrupsiyaga qarshi kurashdagi ahamiyati, shaffoflikni oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini yoritgan. Biroq, O'roqovning tadqiqotlari O'zbekistondagi iqtisodiy sharoitlarga asosan moslashtirilgan bo'lib, xalqaro miqyosdagi yangi texnologiyalar, masalan, blokcheyn asosida qurilgan xarid tizimlariga kamroq e'tibor qaratilgan.

Bundan tashqari, davlat xaridlari tizimi samaradorligini baholash bo'yicha O'zbekistonda boshqa olimlar ham tadqiqot olib bormoqda. Jumladan, J. Karimov va T. Akramovlar elektron davlat xaridlari tizimini samaradorligini oshirish uchun xorijiy tajribalarni o'rganish va ulardan milliy tizimda foydalanish yo'nalishida tadqiqot olib borishgan. Ularning ishlari ko'proq moliyaviy oqimlar, xarid jarayonidagi raqobat muhitini tahlil qilish va shaffoflikni oshirishga qaratilgan.

Ushbu sharh elektron davlat xaridlari tizimining samaradorligini baholash bo'yicha ilmiy yondashuvlarni to'liq o'rganishga va xalqaro tajribalardan foydalanib, O'zbekistonda tizimni takomillashtirish imkoniyatlarini tavsiya qilishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi .Ushbu maqolaning metodologiyasida kuzatish, umumlashtirish, guruhlash, qiyosiy tahlil va nazariy izohlash usullari qo'llaniladi. Bundan tashqari, maqolaning ilmiy asosini xalqaro standartlar va me'yoriy hujjatlar, mamlakatimiz olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqot ma'lumotlari va xorijiy ilmiy nashrlar tashkil etadi.

Tahlil va natijalar. Yevropa davlatlari davlat xaridlarida shaffoflik va raqobatni oshirish uchun aniq indikatorlarga asoslangan tizimlarni ishlab chiqqan. Elektron xarid tizimlari orqali katta hajmdagi ma'lumotlar to'plangan va ular yordamida davlat xaridlari jarayonida xavflarni minimallashtirishga imkon yaratilgan. Blokcheyn texnologiyasi orqali xaridlarning kuzatilishi, resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash uchun muhim vositaga aylangan. Shuningdek, big data va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda xarid jarayonlarini optimallashtirish hamda narx prognozlarini tuzish imkoniyatlari kengaymoqda. Ushbu texnologiyalar xalqaro shaffoflik indeksi ko'rsatkichlarini yaxshilashga xizmat qilmoqda, biroq yuqori infratuzilma talab qilishi va ma'lumot xavfsizligi masalalari texnologiyalarni keng qo'llashda asosiy muammolar bo'lib qolmoqda.

Koreya Respublikasida KONEPS (Korea Online E-Procurement System) elektron davlat xaridlari tizimi joriy qilingan. Ushbu tizim xarid jarayonlarining barcha bosqichlarini raqamlashtirgan va tenderlarda ishtirok etuvchilar uchun imkoniyatlarni kengaytirgan. Tizim orqali xarid jarayonining har bir bosqichi elektron shaklda boshqariladi, bu esa shaffoflik va iqtisodiy samaradorlikka erishishda muhim omil hisoblanadi. KONEPS tizimining asosiy afzalliklari orasida ma'lumotlarning bir joyda jamlanishi va ular bilan ishlashning tezkorligi mavjud. Shu bilan birga, bu tizim Koreya iqtisodiyotiga muhim daromad keltirgan bo'lib, korrupsiyaga qarshi kurashda sezilarli yutuqlarga erishilgan.

Hindistonda davlat xaridlarining samaradorligini oshirish uchun blokcheyn texnologiyasidan foydalangan holda tizimni modernizatsiya qilish ishlari olib borilmoqda. Blokcheyn xarid jarayonlarining kuzatilishini yaxshilaydi va xarid bosqichlaridagi har qanday o'zgarishlar va kelishuvlarni aniq qayd qiladi. Hindistonning tajribasi raqamli xavfsizlik va ishonch masalalariga e'tibor qaratilganini ko'rsatadi. Biroq, infratuzilma va raqamli bilimlarning pastligi, ayniqsa qishloq joylarida, ushbu tizimni ommalashtirishda to'siqlar bo'lib qolmoqda.

O'zbekistonda elektron davlat xaridlari tizimini joriy etish borasida keyingi yillarda sezilarli o'zgarishlar amalga oshirildi. Davlat xaridlari jarayonida shaffoflikni oshirish, byudjet mablag'larini oqilona boshqarish va korrupsiyani kamaytirish uchun elektron platformalar orqali xaridlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekistonda davlat xaridlari uchun maxsus elektron platformalar joriy qilindi. Biroq, tizimning samaradorligini oshirishga qaratilgan yondashuvlar hali takomillashmagan. U.O'roqovning tadqiqotlari va mamlakat ichidagi boshqa olimlarning ishlari davlat xaridlarida shaffoflikni oshirish, mahalliy kompaniyalarni qo'llab-quvvatlash, raqobatni rivojlantirish, hamda xalqaro tajribalarni milliy tizimga moslashtirish imkoniyatlarini qamrab olgan. Elektron xarid tizimining takomillashtirilishi O'zbekistonda korrupsiyani kamaytirish va davlat mablag'larini samarali boshqarish uchun muhim deb baholanmoqda.

Elektron davlat xaridlari tizimi samaradorligini oshirish bo'yicha qator xalqaro yondashuvlar amaliyotga tatbiq etilmoqda, lekin xalqaro miqyosda ommalashgan texnologiyalarni milliy sharoitga to'liq moslashtirish qiyin kechmoqda. Xususan, blokcheyn texnologiyasini joriy qilish va katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlash uchun yetarlicha infratuzilma va mutaxassislar yetishmaydi. Shuningdek, davlat xaridlarida ishtirok etish uchun raqobatni oshirishda mahalliy kompaniyalarning imkoniyatlarini rivojlantirish ham dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

O'zbekistonda davlat xaridlari jarayonini shaffof va hisobdor qilishda raqamlashtirish jarayonlari davom etmoqda. Biroq, hali ham ayrim ma'lumotlarning ochiqligi cheklangan va jarayonning har bir bosqichida to'liq shaffoflikka erishilmagan. Shuningdek, tizimda avtomatlashtirish jarayonlari rivojlanayotganiga qaramay, korrupsiyaga qarshi kurashda xalqaro tajribaga mos ravishda yuqori texnologiyalarni joriy qilish uchun resurs va infratuzilma zarurati mavjud.

Xorijiy tajribalar O'zbekistonda elektron davlat xaridlari tizimining samaradorligini oshirishda foydali bo'lishi mumkin bo'lsa-da, milliy sharoitlarni hisobga olgan holda joriy etilishi lozim. Davlat xaridlarida raqamli texnologiyalar, ayniqsa, blokcheyn va big data texnologiyalaridan foydalanish samaradorlikni oshirishi mumkin, biroq ularning joriy etilishi uchun texnik infratuzilmani yaxshilash va mutaxassislarni tayyorlash zarur.

Elektron davlat xaridlari tizimining samaradorligini baholashda ko'plab usullar va ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Ushbu baholash indikatorlari xaridlar samaradorligini turli jihatlardan o'lchashga yordam beradi. Quyida ushbu usullarning ba'zilari hamda tegishli formulalar keltirilgan.

Xaridlarning iqtisodiy samaradorligi indeksi (EPI - Economic Procurement Index). Elektron davlat xaridlari tizimining iqtisodiy samaradorligini baholashda EPI ko'rsatkichi keng qo'llaniladi. Ushbu ko'rsatkich xaridlar orqali byudjet mablag'lari tejash darajasini aks ettiradi va quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$EPI = \frac{\text{Budjet rejasi bo'yicha qiymat} - \text{Amaldagi xarajatlar}}{\text{budjet rejasi bo'yicha qiymat}} \times 100\%$$

Bu yerda:

Byudjet rejasi bo'yicha qiymat – xarid oldidan belgilangan dastlabki byudjet qiymati.

Amaldagi xarajatlar – xarid yakuniy narxi.

EPI ko'rsatkichi qanchalik yuqori bo'lsa, xarid jarayonida shuncha ko'p mablag' tejalgan bo'ladi.

Xarid jarayonining shaffoflik ko'rsatkichi (TPI - Transparency Procurement Index). Shaffoflik davlat xaridlarining samaradorligi uchun muhim omil hisoblanadi. Xarid jarayonining shaffoflik ko'rsatkichi (TPI) quyidagi formula asosida baholanadi:

$$TPI = \frac{\text{Ochiq tarzda e'lon qilingan tenderlar soni}}{\text{Umumiy tenderlar soni}} \times 100\%$$

Bu yerda:

Ochiq tarzda e'lon qilingan tenderlar soni – ochiq ko'rinishda e'lon qilinib, barchaga ko'rinadigan tenderlar soni.

Umumiy tenderlar soni – umumiy e'lon qilingan tenderlar soni.

TPI qanchalik yuqori bo'lsa, xarid jarayonida shaffoflik darajasi shunchalik yuqori hisoblanadi.

Xaridlar samaradorligi koeffitsiyenti (PEC - Procurement Efficiency Coefficient). Xaridlar samaradorligini baholash uchun PEC koeffitsiyenti ham keng qo'llaniladi. Ushbu ko'rsatkich xarid jarayonining vaqt va byudjetga nisbatan samaradorligini o'lchaydi:

$$PEC = \frac{\text{Reja bo'yicha xarajatlar}}{\text{Amaldagi xarajatlar}} \times \frac{\text{Reja bo'yicha vaqt}}{\text{Amaldagi vaqt}}$$

Bu yerda:

Reja bo'yicha xarajatlar – dastlabki byudjet rejasidagi xarajatlar miqdori.

Amaldagi xarajatlar – real xarajatlar miqdori.

Reja bo'yicha vaqt – reja bo'yicha xaridlar jarayoniga ajratilgan vaqt.

Amaldagi vaqt – xaridlar jarayoni uchun sarflangan real vaqt.

PEC ko'rsatkichi "1" ga teng bo'lsa, xaridlar rejaga to'liq mos ravishda amalga oshganini bildiradi; bu ko'rsatkichdan yuqori bo'lgan qiymatlar samaradorlikning pasayganini ko'rsatadi.

Xarajatlarni tejash darajasi (CPI - Cost Performance Index). Xaridlarning tejamkorligini aniqlash uchun CPI ko'rsatkichidan foydalanish mumkin. CPI xarid jarayonida qancha mablag' tejalganini ko'rsatadi va quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$CPI = \frac{\text{Rejalashtirilgan xarajatlar}}{\text{Amaldagi sarflangan xarajatlar}}$$

Agar $CPI > 1$ bo'lsa, bu xarajatlarni tejimli sarflanganlikni bildiradi, $CPI < 1$ bo'lsa, bu ortiqcha xarajat qilinganligini ko'rsatadi.

Korrupsiyani kamaytirish samaradorligi ko'rsatkichi (CAI - Corruption Avoidance Index). Elektron xaridlar tizimi yordamida korrupsiyani kamaytirish ko'rsatkichi CAI yordamida baholanadi. Ushbu indeks korrupsiya xavfini kamaytirishda davlat xaridlari tizimining samaradorligini ko'rsatadi:

$$x = \frac{\text{Shikoyatlar sonining kamayishi}}{\text{Davlat xaridlari hajmi o'sishi}} \times 100\%$$

Bu yerda:

Shikoyatlar sonining kamayishi – xaridlar jarayonidagi norozilik va shikoyatlar sonining kamayishi.

Davlat xaridlari hajmi o'sishi – davlat xaridlari umumiy hajmining o'sishi.

CAI yuqori qiymatga ega bo'lsa, korrupsiya xavfini kamaytirishda ijobiy natijalarga erishilgan bo'ladi.

Davlat xaridlari samaradorligini umumiy baholash indeksi (GEI - General Efficiency Index). Umumiy samaradorlikni baholash uchun GEI ko'rsatkichidan foydalaniladi. Bu indeks xaridlar samaradorligini turli ko'rsatkichlarga asoslangan holda o'lchaydi va quyidagicha hisoblanadi:

$$GEI = \frac{EPI+TPI+PEC+CPI+CAI}{5}$$

GEI qiymati yuqori bo'lsa, bu umumiy xaridlar samaradorligining oshganligini bildiradi. Ushbu ko'rsatkich yordamida davlat xaridlari tizimining umumiy samaradorligi haqida xulosa chiqarish mumkin.

Ushbu usullar orqali davlat xaridlari tizimini turli jihatdan samaradorlik nuqtai nazaridan baholash va mavjud kamchiliklarni aniqlash imkoniyati yaratiladi. Yuqorida keltirilgan formulalar elektron davlat xaridlari tizimining samaradorligini o'lchash va tahlil qilishda muhim vositalar hisoblanadi. Bular orqali xarid jarayonining shaffofligi, iqtisodiy samaradorligi, korrupsiyaga qarshi kurashish samaradorligi va boshqa jihatlari aniq raqamlar asosida baholanadi. Xususan, bu ko'rsatkichlar orqali davlat xaridlari tizimining resurslardan qay darajada oqilona foydalanayotganligi va xarid jarayonida byudjet mablag'larining tejalish darajasini aniqlash mumkin bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, formulalar asosida olingan ko'rsatkichlar elektron davlat xaridlari tizimining o'z vaqtida takomillashtirilishi zarurligini ko'rsatadi. Xalqaro tajribalar asosida yuqoridagi indikatorlardan foydalanish orqali davlat xaridlari jarayonini yanada shaffof, samarali va korrupsiyadan holi qilish imkoniyati mavjud bo'ladi.

Xulosa va takliflar. Elektron davlat xaridlari tizimida davlat mablag'larini samarali boshqarish, shaffoflikni oshirish va korrupsiyani kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, elektron xaridlar tizimining samaradorligini baholashda ilg'or texnologiyalar va maxsus indikatorlardan foydalanish davlat xaridlarining iqtisodiy samaradorligini oshiradi. Yevropa davlatlari, Janubiy Koreya va Hindiston kabi mamlakatlarda blokcheyn, sun'iy intellekt va big data texnologiyalari asosida elektron davlat xaridlari tizimi samaradorligi oshirilgan. Bu yondashuvlar jarayonni tezlashtiradi, shaffoflik darajasini yuqori saqlaydi va korrupsiyaga qarshi kurashda ijobiy natijalarga olib keladi.

O'zbekistonda so'nggi yillarda elektron davlat xaridlari tizimini rivojlantirish va samaradorligini oshirish bo'yicha sezilarli qadamlar tashlandi. Biroq, xalqaro tajribada mavjud texnologiyalarni kengroq qo'llash, kadrlarni tayyorlash va infratuzilmani takomillashtirish yo'nalishlarida hali ham ishlar bajarilishi zarur. Shuningdek, shaffoflik va hisobdorlikni oshirishda O'zbekiston hali rivojlangan davlatlar tajribasidan to'liq foydalanganicha yo'q.

Shaffoflikni oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish. O'zbekistonda elektron davlat xaridlari tizimiga blokcheyn texnologiyasini tatbiq etish orqali xarid jarayonlarining kuzatilishi va shaffofligini oshirish mumkin. Bu yondashuv xaridlar jarayonidagi barcha o'zgarishlarni qayd etadi va ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlaydi.

Korrupsiyaga qarshi kurashda indikatorlardan foydalanish. Korrupsiya xavfini kamaytirish uchun CAI kabi indikatorlarni joriy qilish tavsiya etiladi. Bu ko'rsatkich yordamida korrupsiyaga qarshi kurashning samaradorligini kuzatish va aniq baholash imkoniyati paydo bo'ladi.

Big data va sun'iy intellekt texnologiyalarini rivojlantirish. Davlat xaridlari jarayonida to'plangan katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish uchun big data va sun'iy intellektdan foydalanish xarajatlarni prognozlash va tejamkorlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu maqsadda maxsus dasturlar va algoritmlar yaratish taklif etiladi.

Mutaxassislarni tayyorlash va infratuzilmani rivojlantirish. Yangi texnologiyalarni samarali joriy qilish uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda kiberxavfsizlik, big data va blokcheyn sohalarida mutaxassislarni tayyorlash dasturlarini kengaytirish lozim.

Mahalliy kompaniyalarni qo'llab-quvvatlash va raqobatni rivojlantirish. Elektron davlat xaridlari tizimida mahalliy kompaniyalar uchun imkoniyatlarni oshirish va ularning raqobatbardoshligini kuchaytirish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqish zarur. Bu davlat xaridlarida milliy iqtisodiyot rivojlanishiga hissa qo'shadi va tashqi bozorga chiqishda qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi.

Ilg'or xalqaro tajribalardan foydalanish. Xorijiy davlatlar tajribalarini O'zbekistonda amaliyotga tatbiq etish va ularni milliy sharoitga moslashtirish orqali elektron davlat xaridlari tizimining samaradorligini oshirish mumkin. Shu maqsadda xalqaro ekspertlar bilan hamkorlik qilish va ilg'or amaliyotlarni joriy qilish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, elektron davlat xaridlari tizimini takomillashtirish va samaradorligini oshirish orqali O'zbekiston davlat xaridlarida tejamkorlik, shaffoflik va hisobdorlikka erishishi mumkin. Yuqoridagi takliflarni amalga oshirish davlat xaridlari jarayonini xalqaro standartlarga moslashtirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonun, O'zbekiston Respublikasi Qonuni №O'RQ-684, 2021-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat xaridlarini amalga oshirishda shaffoflikni oshirish va korrupsiyaga qarshi kurash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 2022-yil.
3. Thai, B. & Piga, A. (2006). *Advances in Public Procurement*. Springer. Davlat xaridlari tizimida shaffoflik va hisobdorlikni oshirish usullari.
4. Telgen, A. & Harland, V. (2012). *Performance Indicators for Procurement Processes*. Routledge.
5. Grossi, G. & Bouckaert, G. (2019). *Public Sector Performance in the Digital Era*. Routledge.
6. Mungiu-Pippidi, A. & Alter, R. (2020). *Corruption Risk Reduction in Public Procurement*. Taylor & Francis.
7. Verma, S. & Mani, D. (2021). *Blockchain Technology in Public Procurement in India*. *Journal of Blockchain Research*
8. Smith, T. W. & Wong, S. (2022). *Advanced Indicators for Measuring Procurement Efficiency*. Academic Press.
9. O'roqov, U. (2022). Elektron davlat xaridlari tizimini O'zbekistonda takomillashtirish yo'nalishlari.

10. Karimov, J. & Akramov, T. (2022). Elektron davlat xaridlarida xorijiy tajriba va milliy amaliyot.

INNOVATIVE
ACADEMY